

## مقاله پژوهشی

# تحلیل اثرات هدفمندسازی یارانه‌ها در بخش کشاورزی (مورد مطالعه: بخش مرکزی شهرستان چرام)

مهدی نوری پور<sup>۱\*</sup>، مجید صداقتی<sup>۲</sup> و محبوبه آسیمه<sup>۳</sup>

تاریخ دریافت: ۲۰ دی ۱۳۹۹ تاریخ پذیرش: ۳۰ اردیبهشت ۱۴۰۰

## چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی و تحلیل اثرات هدفمندسازی یارانه‌ها در بخش کشاورزی شهرستان چرام واقع در استان کهگیلویه و بویراحمد انجام گرفت. جامعه‌ی آماری پژوهش ۲۵۲۸ تن از کشاورزان بخش مرکزی شهرستان چرام بودند. رویکرد حاکم در این مطالعه تلفیقی (کیفی — کمی) بود. در بخش کیفی ابتدا داده‌ها از طریق انجام مصاحبه‌ی عمیق با کشاورزان مطلع گردآوری شد. تکنیک تجزیه و تحلیل داده‌ها در این بخش، تحلیل محتوا و نمونه‌ی مورد مطالعه با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و شاخص اشباع نظری ۳۹ نفر انتخاب گردید. در بخش کمی پژوهش برای بدست آوردن دیدگاه جامع‌تر نسبت به طرح هدفمندسازی یارانه‌ها در بخش کشاورزی و شناخت اثرات آن، به جمع‌آوری داده‌های ثانویه قبل و بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها مبادرت ورزیده شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها در این بخش با نرم افزار SPSS صورت گرفت. نتایج حاصل از تحلیل محتوا در قالب سه مرحله کد گذاری باز، محوری و انتخابی نشان داد که پنج دسته عامل (افزایش هزینه‌های تولید محصولات کشاورزی، افزایش هزینه‌های اقتصادی کشاورزان، کاهش کیفیت زندگی کشاورزان، بهینه‌سازی در مصرف حامل‌های انرژی و کاهش آلودگی‌های زیست محیطی) از مهم‌ترین تأثیرات هدفمندسازی یارانه‌ها بر بخش کشاورزی بوده است. همچنین نتایج حاصل از بخش کمی پژوهش با استفاده از مقایسه‌ی میانگین زوجی سطح زیر کشت و عملکرد محصولات کشاورزی قبل و بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها نیز نشان داد که، سطح زیر کشت گوجه فرنگی و خیار سبز بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها نسبت به قبل از آن بطور معنی‌داری افزایش یافته و سطح زیر کشت برنج و گندم آبی کاهش یافته است و میزان عملکرد گوجه‌فرنگی، جو دیم و هندوانه بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها نسبت به قبل از آن بطور معنی‌داری افزایش یافته است. در صورتیکه، در سایر محصولات از نظر سطح زیر کشت و عملکرد تفاوت آماری معنی‌داری مشاهده نشده است. بنابراین، با توجه به نتایج حاصل از پژوهش طرح هدفمندسازی یارانه‌های کشاورزی آنچنان که باید تأثیر مطلوبی بر بخش کشاورزی نداشته است. از این رو، پیشنهاد می‌شود مراجع ذیربط از قبیل وزارت جهاد کشاورزی و سازمان‌های بانی امر قیمت‌گذاری، سازوکارهای لازم برای کاهش قیمت نهاده‌های تولید و حامل‌های انرژی را در دستور کار قرار دهند.

## کلمات کلیدی: تحلیل محتوا، چرام، کشاورزی، هدفمندسازی یارانه‌ها

۱ - دانشیار گروه مدیریت توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه یاسوج  
۲ - دانشجوی سابق کارشناسی ارشد توسعه روستایی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه یاسوج  
۳ - دانشجوی دکتری توسعه روستایی دانشگاه یاسوج  
(\*-نویسنده مسئول: mnooriipoor@yu.ac.ir)

## مقدمه

حمایت از تولیدات بخش کشاورزی به دلیل نقش آن در برقراری امنیت غذایی و ریسک بالا در تولید محصولات کشاورزی، از دیرباز مورد توجه جهانیان بوده است (یوشی هیسا، ۲۰۱۲؛ جلالیان و همکاران، ۱۳۹۲؛ سلامی و سرابی شاد، ۱۳۸۹). به طوریکه، این امر در اغلب کشورهای در حال توسعه که بخش کشاورزی در توسعه اقتصادی و اجتماعی آن‌ها نقش کلیدی دارد حائز اهمیت بیشتری بوده و حتی سازمان تجارت جهانی نیز اعمال برخی روش‌های حمایتی را از سوی دولت‌ها مجاز دانسته است (احمد پور برازجانی و صبوچی صابونی، ۱۳۹۴؛ جلالی، ۱۳۸۹؛ کبورسی، ۲۰۰۵). در این راستا، یکی از سیاست‌های مهم اقتصادی که در اغلب کشورها جهت حمایت از تولید کننده یا مصرف کننده اتخاذ گردیده از طریق پرداخت یارانه بوده است (احمد پور برازجانی و صبوچی صابونی، ۱۳۹۴).

در واقع، یارانه شامل هر اقدام مداخله‌ای دولت می‌باشد که موجب افزایش قیمت پرداخت شده به کشاورزان، از جمله تعرفه، سهمیه‌ی واردات و قیمت پشتیبانی، و همچنین سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها، آموزش و پرورش و ارتقاء بازار و نظارت می‌گردد (گرادی\_لاولیس و دایموند، ۲۰۱۷).

در ایران نیز در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی یارانه‌های تولید از مهم‌ترین سیاست‌های حمایت دولت از کشاورزان بوده است که با عضویت در تعاونی‌ها در دسترس آنان قرار می‌گرفته است (بریمانی و امانی، ۱۳۹۲) و هدف از پرداخت این یارانه‌ها، تقویت بخش کشاورزی و توانمندی تولید در داخل برای افزایش کمیت تولید، افزایش رقابت پذیری و بهبود کیفیت محصولات تولیدی و حمایت از تولیدکنندگان از طریق کاهش

هزینه‌های تولید و در نهایت پایین نگه داشتن قیمت تولیدات این بخش در بازار مصرف بوده است (پرمه، ۱۳۸۳) و یارانه‌های تخصیص داده شده به تولیدکنندگان کشاورزی در ایران بیشتر به نهاده‌های کود شیمیایی، بذر، نهال، سموم و واکسن‌ها، ماشین‌آلات، تسهیلات بانکی، خرید تضمینی محصولات اساسی، بیمه‌ی محصولات کشاورزی، آموزش و پژوهش پرداخت می‌شده است (وزارت بازرگانی و هدفمندی یارانه‌ها، ۱۳۸۹؛ مهربانیان و موذنی، ۱۳۸۷).

از طرفی، در چند سال اخیر همگام با حرکت دولت به سمت خصوصی‌سازی و کاهش سهم خود از اقتصاد، بحث یارانه‌ها و هدفمندی‌سازی آن‌ها بیش‌تر مورد توجه قرار گرفته است (مقدسی و شرافتمند، ۱۳۹۱) و هدفمندی‌سازی یارانه‌ها، به عنوان یکی از محورهای طرح تحول اقتصادی، از اهمیت خاصی در اقتصاد ایران برخوردار بوده است (خدابخشی و کرمی، ۱۳۹۵). بطوریکه، قانون هدفمندی‌سازی یارانه‌ها در سال ۱۳۸۹ با هدف تخصیص یارانه‌های پرداختی به کالاها و خدمات نهایی، تصویب و به مرحله اجرا در آمده است (مرکز تحقیقات و بررسی‌های اقتصادی، ۱۳۹۷؛ مقدسی و شرافتمند، ۱۳۹۱) و در ماده‌ی ۸ این قانون ۵۰ درصد از منابع حاصله برای خانوارها، ۳۰ درصد در جهت حمایت از بنگاه‌های تولیدی در بخش‌های کشاورزی و صنعت و ۲۰ درصد برای پوشش هزینه‌های جاری و عمرانی دستگاه‌های دولتی در نظر گرفته شده است و در ماده‌ی ۵ نیز جهت‌گذاری پرداخت‌ها به سمت پرداخت‌های غیر نقدی و بهبود خدمات بهداشتی، آموزش، تأمین اجتماعی و غیره بوده است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۱). لیکن با اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها کمک به صنعت، کشاورزی و خدمات تا

۱- Yoshihisa

۲- Kubursi

۳- Graddy-Lovelace &amp; Diamond

آلاینده‌های هوا کمتر شده و هزینه تخریب در فعالیت‌های سایر کشاورزی و زراعت و باغداری کاهش می‌یابد.

کهنسال و پرمه (۱۳۹۶) در پژوهشی با هدف بررسی تأثیر کاهش یارانه‌های پرداختی بر بخش کشاورزی در ایران، یکی از اثرات مهم کاهش یارانه‌های بخش کشاورزی را کاهش تولید این بخش و در نتیجه، کاهش اشتغال‌زایی آن بیان کردند.

اسکندری و همکاران (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای با هدف بررسی آثار هدفمندسازی یارانه‌های انرژی بر روند متغیرهای کلان در بخش کشاورزی به این نتیجه دست یافتند که افزایش قیمت حامل‌های انرژی در فازهای نخست (۱۳۸۹) و دوم (۱۳۹۳) هدفمندسازی یارانه‌ها موجب می‌شود که میانگین نرخ رشد تولیدات زیر بخش‌های زراعت و باغداری ۱/۵۲ درصد، ماهیگیری ۰/۲۷ درصد و جنگلداری ۰/۰۱ درصد افزایش و دامداری ۲/۱۲- کاهش یابد و میانگین نسبی زیر بخش‌های زراعت و باغداری ۰/۵۴ درصد، دامداری ۰/۸۹ درصد، ماهیگیری ۱/۰۱ درصد و جنگلداری ۰/۱۱ درصد پس از اجرای دو شوک باشد.

باریکانی و شهبازی (۱۳۹۵) در پژوهش خود اثر سیاست‌های حمایت یارانه‌ای از نهاده‌ها را بر بهره‌وری کل عوامل تولید بخش کشاورزی در ایران مورد بررسی قرار دادند. نتایج پژوهش نشان داد که اثر سیاست حمایت یارانه‌ای از نهاده‌ها بر بهره‌وری کل عوامل تولید در کوتاه مدت منفی و برابر ۵۹ درصد است. اما در بلندمدت برابر ۲۳ درصد و معنی‌دار می‌باشد.

مطالعه‌ی شهرکی و همکاران (۱۳۹۵) تحلیل اثرهای هدفمندسازی یارانه‌ی آب کشاورزی بر بخش کشاورزی ایران با استفاده از مدل تعادل عمومی محاسبه‌پذیر بود. نتایج پژوهش نشان داد که، کاهش یارانه‌ی آب کشاورزی از سویی موجب کاهش معنی‌دار مصرف خانوارهای روستایی شده و از سوی دیگر، باعث افزایش شاخص قیمت و هزینه‌های تولید در بخش کشاورزی می‌گردد.

حدودی نادیده گرفته شده است که این امر نگرانی‌های را به همراه داشته است (بریمانی و امانی، ۱۳۹۲).

نکته‌ی حائز اهمیت این است که اخیراً با مطرح شدن بحث اجرای مرحله‌ی دوم هدفمندسازی یارانه‌ها و متوقف شدن یارانه‌های پرداختی و تأثیر زیاد این امر بر بخش‌های مختلف اقتصادی از جمله بخش کشاورزی هنوز مطالعات گسترده‌ای در این زمینه صورت نگرفته است و مشخص نیست که این طرح چه تأثیراتی بر بخش کشاورزی داشته است (اسکندری و همکاران، ۱۳۹۶؛ اسماعیل نیا و وصفی اسفستانی، ۱۳۹۴). بنابراین، پژوهش حاضر با هدف تحلیل اثرات هدفمندسازی یارانه‌های کشاورزی در بخش مرکزی شهرستان چرام بود تا با شناسایی ابعاد مثبت و منفی این طرح به توسعه‌ی آن کمک نماید. بر این اساس، سوال مطرح شده در این تحقیق این است که، طرح هدفمندسازی یارانه‌ها چه اثراتی بر فعالیت‌های بخش کشاورزی در شهرستان مذکور داشته است؟

#### مبانی نظری

با مروری بر ادبیات پژوهش مشاهده می‌شود که در سال‌های اخیر در زمینه‌ی هدفمندسازی یارانه‌ها مطالعات متنوعی انجام شده است که در ذیل به تعدادی از مطالعات تجربی صورت گرفته در داخل و خارج از کشور با توجه به محدوده‌ی موضوعی اشاره می‌گردد.

طاهری (۱۳۹۸) در پژوهش خود با هدف بررسی اثرات اقتصادی و زیست محیطی افزایش قیمت حامل‌های انرژی بر بخش کشاورزی به این نتیجه دست یافت که با اعمال سناریو افزایش قیمت حامل‌های انرژی، سطح تولید، تقاضای داخلی، اشتغال، صادرات، تقاضای واسطه، تقاضای خانوارهای شهری و روستایی کاهش یافته، ولی قیمت فعالیت، قیمت داخلی و قیمت نهاده سرمایه برای فعالیت‌های کشاورزی و مقدار واردات این محصولات افزایش خواهد یافت. از سویی دیگر مقدار انتشار

روستاییان، بهینه‌سازی در مصرف آب و برق و سوخت در میان خانوارهای روستایی و کاهش فرهنگ مصرف‌گرایی در بین خانوارهای روستایی اشاره کرد.

گوران و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهش خود میزان افزایش قیمت تمام شده محصولات کشاورزی را در اثر حذف یارانه‌ی نهاده‌ها در استان مازندران مورد بررسی قرار دادند. نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان داد که یک درصد تغییر در قیمت نهاده‌های بذر و کود، قیمت تمام شده برنج کل استان را به میزان ۰/۰۶ درصد و قیمت تمام شده ارقام مرغوب را به میزان ۰/۲۲ درصد افزایش خواهد داد. همچنین با به دست آمدن روند تغییرات قیمتی نهاده‌ها پس از اجرای طرح هدفمندسازی و تأثیر آن بر کاهش قیمتی محصول، مشخص شد که با حذف یارانه‌ی نهاده‌ها، قیمت تمام شده‌ی برنج کل استان به میزان ۰/۰۵ درصد و ارقام مرغوب، به میزان ۰/۱۷ درصد افزایش خواهد داشت.

جلالیان و همکاران (۱۳۹۲) در پژوهشی با هدف بررسی اثرات کوتاه مدت اجرای طرح هدفمندسازی یارانه‌ها بر وضعیت کشاورزی روستاییان شهرستان نیریز در استان فارس به این نتیجه دست یافتند که اجرای طرح هدفمندسازی یارانه‌ها حداقل در کوتاه مدت به طور معنی‌داری منجر به افزایش هزینه‌ها و کاهش درآمدها شده است. مقایسه‌ی هزینه‌های تولید با استفاده از آزمون تی مستقل نیز نشان داد که به جز هزینه‌ی تولید گندم، هزینه‌ی تولید ذرت و جو بعد از هدفمندی یارانه‌ها با احتمال ۹۹ درصد بیشتر از قبل بوده است. همچنین مقایسه‌ی درآمد حاصل از چهار محصول در دو دوره نشان داد که جز درآمد حاصل از کشت کلزا، درآمد سایر محصولات به طور معنی‌داری بعد از هدفمندسازی نسبت به قبل کاهش یافته است. همچنین به دلیل افزایش هزینه‌های سوخت، ماشین‌آلات و نهاده‌ها بعد از هدفمندسازی، شاخص استفاده از نهاده‌ها و ماشین‌آلات از مطلوبیت عددی برخوردار بوده و نشان‌دهنده‌ی به کارگیری

خدابخشی و کرمی (۱۳۹۵) در پژوهش خود به مقایسه تأثیر سیاست هدفمندی یارانه‌های فرآورده‌های نفتی و گاز طبیعی بر روی رشد بخش‌های صنعت، کشاورزی و خدمات پرداختند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که با حذف یارانه‌های پرداختی به حامل‌های انرژی و افزایش قیمت این حامل‌ها به سطح قیمت‌های تولیدات در بخش کشاورزی، به دلیل وابستگی واسطه‌ای پایین‌تر به حامل‌های انرژی و به دنبال آن قیمت‌های نسبی پایین‌تر نسبت به سایر بخش‌های اقتصادی، افزایش می‌یابد. این امر نشان‌دهنده‌ی این موضوع است، که یارانه‌ی انرژی نمی‌تواند دارای اثر مثبت بر بخش کشاورزی باشد.

اسماعیل نیا و وصفی اسفستانی (۱۳۹۴) در بررسی اثرات قیمت حامل‌های انرژی بر تولید و قیمت در بخش کشاورزی به این نتیجه دست یافتند که اجرای قانون هدفمندسازی یارانه‌ها به دلیل افزایش قیمت انرژی، اثرهای تولیدی بالای بر بخش کشاورزی دارد. بطوریکه، برآورد می‌شود شاخص قیمت فرآورده‌های دامی بیش از ۸۲ درصد افزایش یابد. همچنین اجرای این قانون می‌تواند ستانده‌ی کل بخش‌های اقتصادی را تا ۶/۹ درصد کاهش دهد که این کاهش برای بخش‌های مختلف اقتصادی متفاوت است. در این تحلیل بخش ساخت محصول‌های غذایی، آشامیدنی، توتون و تنباکو در حدود ۱۵/۵۶ درصد و زراعت و باغداری در حدود ۷/۷۵ درصد دچار کاهش تولید می‌شوند.

صحرايي و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهش خود به تحلیل تأثیر اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها بر خانوارهای روستایی دهستان درود فرامان در شهرستان کرمانشاه پرداختند. نتایج نشان داد اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها تأثیرات متفاوتی را بر خانوارهای روستایی گذاشته است که از مهمترین این تأثیرات می‌توان به افزایش هزینه‌های اقتصادی خانوارهای روستایی، بروز اختلافات خانوادگی، کاهش قدرت خرید روستاییان، کم‌رنگ شدن فرهنگ کار در میان جوانان، کاهش امنیت غذایی

حساب شده و کارآمد این نهاده‌ها است.

علیجان و همکاران (۱۳۹۱) به ارزیابی اثر حذف یارانه تولید در بخش کشاورزی پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد که، تولید، ارزش افزوده و صادرات فعالیت‌های زراعت، دامداری و مرغداری بیش‌تر از سایر فعالیت‌های موجود در بخش کشاورزی در هر سه سناریو کاهش یافته است. همچنین، تقاضای نیروی کار در زیر بخش‌های خدمات کشاورزی و مرغداری نیز کاهش نشان می‌دهد. از سویی حذف یارانه‌ی تولید بر واردات فعالیت‌های ماهیگیری اثر منفی دارد. در حالیکه، این سیاست بر سایر فعالیت‌ها اثر مثبت داشته است.

ملکی و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهشی چالش‌ها و فرصت‌های هدفمندسازی یا حذف یارانه‌ی بخش کشاورزی را مورد بررسی قرار دادند. نتایج نشان داد که، حذف یارانه‌های بخش کشاورزی می‌تواند تبعات منفی زیادی همچون کاهش اشتغال، کاهش سرمایه‌گذاری، افزایش قیمت عوامل تولیدی، حذف کشاورزان خرده‌پا و غیره بر تولید و خودکفایی ملی در بخش کشاورزی داشته باشد.

موسوی و همکاران (۱۳۸۸) با بررسی اثرات رفاهی حذف یارانه‌های کود شیمیایی در فرآیند تولید محصول ذرت در استان فارس نشان دادند که حذف یارانه‌ی کود شیمیایی منجر به افزایش هزینه‌های تولید و کاهش سودآوری محصول ذرت شده است.

پیرایی و اکبری مقدم (۱۳۸۴) به بررسی اثر کاهش یارانه بخش کشاورزی (فعالیت زراعت) بر سطح تولید بخشی و درآمدی خانوار روستایی و شهری پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد که کاهش یارانه‌ی بخش کشاورزی بر کلیه بخش‌ها اثر منفی دارد. همچنین این سیاست بر درآمد خانوارهای شهری و روستایی تأثیر منفی داشته است.

سی بند و همکاران<sup>۱</sup> (۲۰۱۷) نیز به بررسی تأثیر یارانه‌ی ورودی کشاورزی بر بازاریابی ذرت در کشور مالوی پرداختند. نتایج نشان داد که یارانه‌ی ورودی مزرعه به افزایش سطح تعامل عرضه در بازار ذرت برای کشاورزان کوچک کمک می‌کند به این معنی که، سیاست یارانه پتانسیل ارائه‌ی مزایای گسترده‌تر خارجی را دارد.

لوپز و همکاران<sup>۲</sup> (۲۰۱۷) در پژوهش خود دلایل پرداخت یارانه‌های جدید بخش کشاورزی را در چین بررسی کردند. نتایج نشان داد که عوامل ملی، از جمله: نرخ بالای رشد اقتصادی و سهم پایین کشاورزی در اقتصاد، انگیزه‌ی اصلی در افزایش یارانه‌ی تولید بوده است.

گائو و همکاران<sup>۳</sup> (۲۰۱۶) در پژوهش خود اثرات یارانه را برای حفاظت از مرتع بر روی تعداد دام، شدت چرا، و درآمد دامداران در مغولستان با استفاده از یک مدل ساختاری تحلیل کردند. نتایج نشان داد که با افزایش یارانه مقدار مرتع مورد استفاده توسط خانواده کنترل می‌شود.

مطالعه‌ی تیان و همکاران<sup>۴</sup> (۲۰۱۶) تحلیل اثرات اجتماعی و اقتصادی سیاست‌های یارانه بر توسعه‌ی روستایی در منطقه‌ی دریاچه پینگ بود. نتایج نشان داد که هدفمندسازی یارانه‌ها در بخش کشاورزی باعث رشد سازنده سیستم‌های کشاورزی و کاهش هزینه‌ی کشاورزی در بسیاری از روستاها می‌شود. همچنین می‌تواند در جاهایی که از نظر منابع زمین‌های کشاورزی فقیرند به خانواده‌ها جهت رسیدگی به نابرابری در منابع زمین‌های کشاورزی کمک کند.

با توجه به نتایج پژوهش‌های انجام شده در زمینه‌ی هدفمندسازی یارانه‌ها می‌توان عنوان نمود که، یارانه‌های اعطا شده در بخش کشاورزی با توجه به میزان، نوع و نحوه‌ی پرداخت می‌تواند دارای آثار مثبت و منفی فراوانی بر بخش کشاورزی

۳- Gao

۴- Tian

۱- Sibande

۲- Lopez

باشد.

یارانه‌ها در بخش کشاورزی و شناخت اثرات آن، به جمع‌آوری داده‌های ثانویه مبادرت ورزیده شد که بدین منظور، داده‌های مربوط به سطح زیر کشت و میزان عملکرد محصولات کشاورزی در فاصله‌ی زمانی سال‌های (۱۳۹۶-۱۳۸۴) از طریق اداره‌ی جهاد کشاورزی شهرستان چرام جمع‌آوری گردید و سعی شد وضعیت کشاورزی منطقه‌ی مورد مطالعه در دو مرحله‌ی قبل و بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها با یکدیگر مقایسه شود. که بدین منظور از آزمون مقایسه‌ی میانگین جفتی استفاده شد. فرضیه‌ی پژوهش در این بخش این بود که بین سطح زیر کشت و عملکرد محصولات قبل و بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها تفاوت معناداری وجود دارد. تجزیه و تحلیل داده‌ها در این بخش با استفاده از نرم افزار SPSS انجام گرفت.

### نتایج و بحث

در این پژوهش به منظور تحلیل نظرات کشاورزان نسبت به آثار هدفمندسازی یارانه‌ها پس از جمع‌آوری داده‌ها با استفاده از مصاحبه‌ی عمیق کلیه‌ی مصاحبه‌ها به متن تبدیل شده و پس از مرور سطر به سطر متن مصاحبه با استفاده از کد گذاری باز ۲۹ مفهوم کلیدی از آن استخراج شد که در جدول ۱ به آن‌ها اشاره شده است.

سپس به منظور سهولت در درک خواننده از کدهای استخراج شده، پنج مقوله از ارتباط و گروه‌بندی کدهای مربوطه بر اساس قرابت معنایی با یکدیگر بدست آمد (کدگذاری محوری) و در محور تحلیل‌های پژوهش حاضر قرار گرفت (جدول ۲). که این مقولات عبارتند از: افزایش هزینه‌های تولید محصولات کشاورزی، افزایش هزینه‌های اقتصادی کشاورزان، کاهش کیفیت زندگی کشاورزان، بهینه‌سازی در مصرف حامل‌های انرژی و کاهش آلودگی‌های زیست محیطی که در ادامه به تشریح هر یک از مقوله‌های پنجگانه خواهیم پرداخت.

### مواد و روش‌ها

این مطالعه به لحاظ هدف کاربردی و از نظر پارادایم، جزء تحقیقات آمیخته در دو بخش کیفی (به منظور توصیف تجربیات و باورهای فردی) و کمی می‌باشد. جامعه‌ی آماری این تحقیق را کشاورزان بخش مرکزی شهرستان چرام (N= ۲۵۲۸) واقع در استان کهگیلویه و بویراحمد تشکیل می‌دهند.

شهرستان چرام با مساحت ۱۲۹۵ کیلو متر مربع، تقریباً در مرکز استان کهگیلویه و بویراحمد واقع شده، مرکز این شهرستان شهر چرام است که در ۳۱ درجه شمالی، ۵۰/۷۴ درجه شرقی و ارتفاع ۷۳۶ متری از سطح دریا واقع شده است. از نظر تقسیمات کشوری دارای دو بخش (مرکزی و سرفاریاب)، دو شهر، ۴ دهستان و ۱۶۰ آبادی است. جمعیت این شهرستان در سال ۱۳۹۵ برابر با ۵۴۳۳۳ نفر در قالب ۸۸۹۰ خانوار بوده که ۱۶۸۱۱ نفر مرد و ۱۶۷۳۲ نفر زن بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

تکنیک تجزیه و تحلیل داده‌ها در بخش کیفی تحلیل محتوا و روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده است. که در این بخش، داده‌ها از طریق مصاحبه‌ی عمیق تا رسیدن به اشباع تئوریک در بین ۳۹ نفر گردآوری شد.

به طور کلی مراحل پردازش داده‌های کیفی با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا به صورت زیر است:

۱- مرور متن مصاحبه‌ها، ۲- استخراج کدهای باز ۳- دسته بندی گویه‌ها از نظر قرابت مفهومی و تشکیل طبقات مفهومی در قالب کدهای محوری ۴- تشکیل ساختار ماتریس و ارائه‌ی یافته‌ها (استروس و کوربین<sup>۱</sup>، ۱۹۹۸).

در بخش دوم که مربوط به بخش کمی پژوهش بود برای بدست آوردن دیدگاه جامع‌تر نسبت به طرح هدفمندسازی

جدول ۱. دیدگاه کشاورزان نسبت به طرح هدفمندی یارانه‌ها در بخش کشاورزی (کدگذاری باز)

کد	مفهوم کلیدی	فراوانی
۱	افزایش دستمزد ادوات کشاورزی	۳۲
۲	افزایش نگرانی و اضطراب برای تأمین لوازم ضروری زندگی	۳۱
۳	کاهش درآمد	۳۲
۴	بی‌اهمیتی کیفیت محصولات تولیدی	۲۱
۵	کاهش قدرت خرید مواد غذایی	۳۱
۶	افزایش ناهنجاری اجتماعی	۲۱
۷	افزایش فقر در قشر پایین جامعه	۳۲
۸	عدم رونق کشاورزی و ضرورت روی آوری به شغل جایگزین	۱۲
۹	کشت معیشتی و کاهش صادرات	۱۹
۱۰	افزایش هزینه‌های زندگی و کاهش پس انداز	۳۱
۱۱	کاهش مصرف کود شیمیایی	۳۰
۱۲	افزایش قیمت گازوئیل	۳۵
۱۳	افزایش قیمت شخم	۳۰
۱۴	فقدان ثبات قیمت بازار	۳۴
۱۵	افزایش مهاجرت به شهرها و کلان شهرها	۲۲
۱۶	عدم مدیریت مناسب برای بیمه‌ی محصولات کشاورزی	۱۵
۱۷	افزایش قیمت آب در بخش کشاورزی	۳۴
۱۸	افزایش قیمت وسایل ضروری، کمبود نقدینگی، کاهش امنیت غذایی	۳۳
۱۹	بهبودسازی حامل‌های انرژی	۳۶
۲۰	کاهش سطح زیر کشت و کاهش تولیدات بخش کشاورزی	۳۵
۲۱	مصرف بهینه‌ی آب	۲۵
۲۲	افزایش قیمت کود شیمیایی	۳۶
۲۳	افزایش قیمت برق	۳۲
۲۴	افزایش قیمت بذر	۳۴
۲۵	عدم انگیزه‌ی فعالیت در بخش کشاورزی	۲۱
۲۶	کاهش مصرف سموم شیمیایی	۳۶
۲۷	افزایش اجاره‌ی زمین	۳۲
۲۸	افزایش بدهی به بانک	۳۱
۲۹	افزایش قیمت نهاده‌ها نسبت به افزایش قیمت محصولات تولیدی	۳۲

منبع: یافته‌های پژوهش

#### افزایش هزینه‌های تولید محصولات کشاورزی

نتایج پژوهش نشان داد که از نظر کشاورزان اجرای قانون هدفمندسازی یارانه‌ها موجب افزایش هزینه‌های تولید آن‌ها از قبیل: افزایش هزینه‌های آب، برق، گازوئیل و غیره جهت تولید محصولات کشاورزی، افزایش دستمزد ادوات کشاورزی، افزایش قیمت شخم، افزایش هزینه‌ی خرید بذر، افزایش قیمت کود شیمیایی، افزایش قیمت وسایل ضروری کشاورزی، افزایش اجاره‌ی زمین شده است. که در مطالعه‌ی محققانی همچون

طاهری (۱۳۹۸)؛ اسکندری و همکاران (۱۳۹۶)؛ جلالیان و همکاران (۱۳۹۵)؛ شهرکی و همکاران (۱۳۹۵)؛ خدابخش‌ی و کرمی (۱۳۹۵)؛ اسماعیل‌نیا و وصفی اسفستانی (۱۳۹۴)؛ گوران و همکاران (۱۳۹۳)؛ صحرایی و همکاران (۱۳۹۳)؛ ملکی و همکاران (۱۳۹۱)؛ موسوی و همکاران (۱۳۸۸) نیز هدفمندسازی یارانه‌ها موجب افزایش شاخص قیمت و هزینه‌های تولید در بخش کشاورزی گردیده است.

**جدول ۲.** مفهوم سازی داده‌ها در زمینه‌ی نظرات کشاورزان نسبت به آثار هدمندسازی یارانه‌ها (کدگذاری محوری)

مفاهیم	مقوله / طبقه
افزایش هزینه‌های آب، برق، گازوییل و غیره افزایش دستمزد ادوات کشاورزی افزایش قیمت شخم افزایش هزینه‌ی خرید بذر افزایش قیمت کود شیمیایی افزایش قیمت وسایل ضروری کشاورزی افزایش اجاره‌ی زمین	۱ افزایش هزینه‌های تولید محصولات کشاورزی
کاهش درآمد کاهش پس انداز کاهش قدرت خرید مواد غذایی کمبود نقدینگی فقدان ثبات قیمت بازار افزایش فقر در قشر پایین جامعه افزایش بدهی به بانک کاهش صادرات کاهش سطح زیر کشت و کاهش تولید در بخش کشاورزی عدم مدیریت مناسب برای بیمه‌ی محصولات کشاورزی افزایش قیمت نهاده‌ها نسبت به افزایش قیمت محصولات تولیدی	۲ افزایش هزینه‌های اقتصادی کشاورزان
بهینه‌سازی در مصرف آب بهینه‌سازی در مصرف برق بهینه‌سازی در مصرف سوخت	۳ بهینه‌سازی در مصرف حامل‌های انرژی
افزایش مهاجرت افزایش ناهنجاری اجتماعی افزایش نگرانی و اضطراب برای تأمین لوازم ضروری زندگی کاهش امنیت غذایی بی‌اهمیتی کیفیت محصولات تولیدی عدم انگیزه‌ی فعالیت در بخش کشاورزی	۴ کاهش کیفیت زندگی کشاورزان
کاهش مصرف کود شیمیایی کاهش مصرف سموم شیمیایی	۵ کاهش آلودگی‌های زیست محیطی

منبع: یافته‌های پژوهش

### افزایش هزینه‌های اقتصادی کشاورزان

یافته‌های حاصل از پژوهش نشان داد یکی از آثار مهم اجرای قانون هدمندسازی یارانه‌ها افزایش هزینه‌های اقتصادی کشاورزان بوده است. بطوریکه، اجرای این طرح موجب کاهش درآمد، کاهش پس انداز، کاهش قدرت خرید مواد غذایی، کمبود نقدینگی، فقدان ثبات قیمت بازار، افزایش فقر در قشر پایین جامعه، افزایش بدهی به بانک، کاهش صادرات، عدم

مدیریت مناسب برای بیمه‌ی محصولات کشاورزی، افزایش قیمت نهاده‌ها نسبت به افزایش قیمت محصولات تولیدی شده است که با نتایج پژوهش صحرائی و همکاران (۱۳۹۳)؛ ملکی و همکاران (۱۳۹۱)؛ پیرایی و اکبری مقدم (۱۳۸۴) در یک راستا می‌باشد.

### کاهش کیفیت زندگی کشاورزان



(شکل ۲). همانگونه که از این مدل پیداست، آثار هدفمندسازی یارانه بر کشاورزی در قالب پنج طبقه (افزایش هزینه‌های تولید محصولات کشاورزی، افزایش هزینه‌های اقتصادی کشاورزان، کاهش کیفیت زندگی کشاورزان، بهینه‌سازی در مصرف حامل‌های انرژی و کاهش آلودگی‌های زیست محیطی) نمایان است. که این طبقات نیز با یکدیگر دارای ارتباطاتی هستند.

بررسی عملکرد و سطح برداشت محصولات کشاورزی در بخش مرکزی شهرستان چرام طی سال‌های (۱۳۸۴-۱۳۹۶) برای اطمینان بیشتر از یافته‌های مرحله‌ی اول تحقیق، مرحله‌ی دوم تحقیق نیز انجام شد که طی آن، سطح زیر کشت و عملکرد محصولات عمده‌ی زراعی منطقه‌ی مورد مطالعه در دوره‌ی زمانی قبل و بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها (۱۳۹۶-۱۳۸۴) مورد بررسی قرار گرفت.

جدول ۳ عملکرد و سطح زیر کشت بخش کشاورزی در شهرستان چرام طی سال‌های (۱۳۸۴-۱۳۹۶) را نشان می‌دهد. با توجه به نتایج جدول عملکرد بخش کشاورزی قبل از هدفمندسازی یارانه‌ها (در سال‌های ۱۳۹۰-۱۳۸۴) بین ۳۰۰۰۰ تن تا ۳۵۰۰۰ تن در شهرستان چرام در نوسان بوده است و به طور کلی عملکرد این بخش با روند نسبتاً جزئی (به جز سال زراعی ۸۹-۸۸) در حال افزایش بوده است. ولی عملکرد این بخش بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها (در سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۰)، در سال‌های (۹۲-۹۱) و (۹۴-۹۳) کاهش یافته و در سال (۹۳-۹۲) افزایش یافته و از سال ۹۴ به بعد نیز روند افزایشی ادامه داشته و تقریباً در سال‌های ۹۵ به بعد این روند افزایشی ثابت مانده است.

نتایج نشان داد اجرای قانون هدفمندسازی یارانه‌ها موجب کاهش استانداردهای زندگی و کاهش کیفیت زندگی در میان کشاورزان شده است. که افزایش مهاجرت، افزایش ناهنجاری اجتماعی، افزایش نگرانی و اضطراب برای تأمین لوازم ضروری زندگی، کاهش امنیت غذایی، بی‌اهمیتی کیفیت محصولات تولیدی گواه این مدعاست. کهنسال و پرمه (۱۳۹۶)؛ صحرایی و همکاران (۱۳۹۳)؛ ملکی و همکاران (۱۳۹۱) نیز در پژوهش خود به کاهش کیفیت زندگی کشاورزان ناشی از هدفمندسازی یارانه‌ها اشاره نموده‌اند.

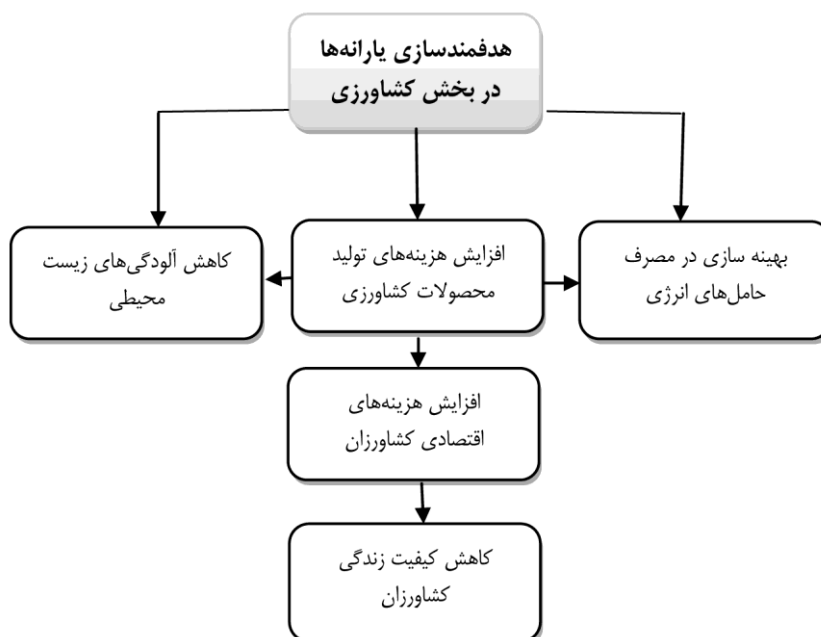
#### بهینه‌سازی در مصرف حامل‌های انرژی

نتایج حاکی از آن بود که اجرای قانون هدفمندسازی یارانه‌ها موجب مصرف بهینه‌ی حامل‌های انرژی در میان کشاورزان شده است. که از آن جمله می‌توان به بهینه‌سازی در مصرف آب، بهینه‌سازی در مصرف برق، بهینه‌سازی در مصرف سوخت اشاره نمود. که طاهری (۱۳۹۸)؛ شهرکی و همکاران (۱۳۹۵)؛ صحرایی و همکاران (۱۳۹۳) و جلالیان و همکاران (۱۳۹۲) نیز در پژوهش خود نشان دادند که هدفمندسازی یارانه‌ها با افزایش قیمت حامل‌های انرژی موجب شده تا کشاورزان به صورت حساب شده و کارآمدتری از آن‌ها استفاده نمایند و در نتیجه به بهینه‌سازی حامل‌های انرژی کمک نموده است.

#### کاهش آلودگی‌های زیست محیطی

همچنین نتایج نشان داد که از دیگر آثار اجرای قانون هدفمندسازی یارانه‌ها کاهش آلودگی‌های زیست محیطی حاصل از بخش کشاورزی بوده است. در واقع، اجرای این قانون موجب کاهش مصرف کود شیمیایی و کاهش مصرف سموم شیمیایی شده است. که با یافته‌های مطالعه‌ی طاهری (۱۳۹۸) همخوانی دارد.

در ادامه، بین کدها و طبقه‌های استخراج شده از تحلیل محتوا، رابطه برقرار شد و مدل مفهومی زیر شکل گرفت

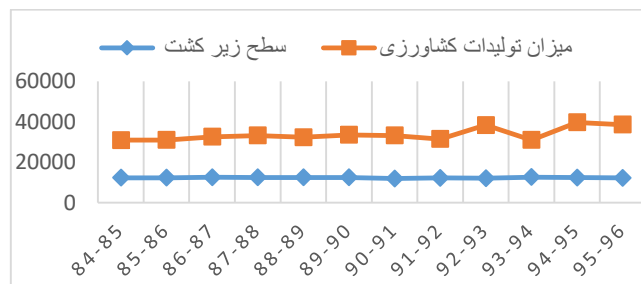


شکل ۲. آثار هدفمندسازی یارانه‌ها بر بخش کشاورزی (منبع: یافته‌های پژوهش)

جدول ۳. عملکرد و سطح برداشت بخش کشاورزی طی دوره (۱۳۹۶-۱۳۸۴)

سال عملکرد و سطح زیر کشت گندم آبی گندم دیم جو آبی جو دیم هندوانه ماش برنج عدس گوجه فرنگی خیار سبزی											
۱۰	۱۵	۵۵	۸۵۰	۷۰	۱۲۰	۳۳۰۰	۱۰۰۰	۴۴۰۰	۲۵۰۰	سطح زیر کشت (هکتار)	۸۵-۸۴
۲۵۵	۴۳۰	۴۵	۶۴۰۰	۵۵	۵۴۰۰	۴۱۵۰	۲۳۵۰	۵۳۰۰	۶۵۴۰	عملکرد (تن)	
۱۴	۱۸	۵۲	۸۰۰	۵۰	۱۴۰	۳۴۰۰	۹۰۰	۴۵۰۰	۲۵۰۰	سطح زیر کشت (هکتار)	۸۶-۸۵
۳۰۰	۵۰۰	۳۸	۵۷۵۰	۴۰	۶۳۰۰	۴۲۰۰	۲۱۰۰	۵۲۵۰	۶۵۵۰	عملکرد (تن)	
۱۵	۲۰	۵۰	۸۰۰	۵۵	۱۵۰	۳۵۰۰	۱۰۰۰	۴۵۰۰	۲۵۰۰	سطح زیر کشت (هکتار)	۸۷-۸۶
۳۷۵	۶۰۰	۳۸	۵۷۰۰	۴۸	۶۷۵۰	۴۹۰۰	۲۴۰۰	۵۳۰۰	۶۵۰۰	عملکرد (تن)	
۱۵	۲۰	۵۵	۷۷۰	۶۰	۱۷۰	۳۶۰۰	۹۰۰	۴۶۰۰	۲۳۰۰	سطح زیر کشت (هکتار)	۸۸-۸۷
۴۶۰	۵۵۰	۴۹	۵۵۰۰	۵۱	۶۹۰۰	۴۵۵۰	۲۳۵۰	۶۷۰۰	۶۲۵۰	عملکرد (تن)	
۲۰	۲۵	۵۰	۷۵۰	۶۵	۱۷۰	۳۶۰۰	۱۰۰۰	۴۶۰۰	۲۲۰۰	سطح زیر کشت (هکتار)	۸۹-۸۸
۵۵۰	۷۰۰	۴۱	۵۳۰۰	۵۹	۶۸۰۰	۴۶۰۰	۲۳۵۰	۵۹۰۰	۶۱۰۰	عملکرد (تن)	
۲۵	۳۰	۴۸	۷۵۰	۶۰	۱۸۰	۳۳۰۰	۱۱۰۰	۴۵۰۰	۲۵۰۰	سطح زیر کشت (هکتار)	۹۰-۸۹
۷۰۰	۸۵۰	۴۰	۶۰۰۰	۵۳	۷۰۰۰	۴۲۵۰	۲۵۰۰	۵۳۵۰	۶۸۵۰	عملکرد (تن)	
۲۲	۳۲	۴۵	۷۰۰	۵۰	۱۸۰	۳۲۰۰	۱۰۰۰	۴۲۰۰	۲۵۰۰	سطح زیر کشت (هکتار)	۹۱-۹۰
۶۶۰	۹۳۰	۳۶	۵۶۰۰	۴۵	۷۱۰۰	۴۲۰۰	۲۴۵۰	۵۴۰۰	۶۸۰۰	عملکرد (تن)	
۱۸	۳۰	۴۵	۶۵۰	۵۵	۱۸۰	۳۳۰۰	۱۰۰۰	۴۵۰۰	۲۵۰۰	سطح زیر کشت (هکتار)	۹۲-۹۱
۵۰۰	۹۰۰	۳۷	۴۹۰۰	۵۰	۷۲۰۰	۴۲۰۰	۲۵۰۰	۵۴۰۰	۵۸۰۰	عملکرد (تن)	
۲۵	۳۵	۴۵	۶۵۰	۶۵	۲۵۰	۳۷۰۰	۸۰۰	۴۵۰۰	۲۰۰۰	سطح زیر کشت (هکتار)	۹۳-۹۲
۸۰۰	۱۱۰۰	۳۸	۵۲۰۰	۵۹	۱۱۰۰۰	۵۵۰۰	۲۱۵۰	۶۷۵۰	۵۸۰۰	عملکرد (تن)	
۲۰	۳۰	۵۰	۷۵۰	۶۰	۲۲۰	۳۵۰۰	۱۰۰۰	۵۰۰۰	۲۰۰۰	سطح زیر کشت (هکتار)	۹۴-۹۳
۶۵۰	۹۰۰	۴۱	۶۰۰۰	۵۸	۹۰۵۰	۴۹۰۰	۲۶۰۰	۶۲۰۰	۶۰۰۰	عملکرد (تن)	
۳۰	۴۰	۵۵	۷۰۰	۸۰	۲۰۰	۳۳۰۰	۱۰۰۰	۵۵۰۰	۱۵۰۰	سطح زیر کشت (هکتار)	۹۵-۹۴
۹۰۰	۱۲۰۰	۴۶	۵۶۵۰	۷۲	۹۰۰۰	۴۹۰۰	۲۸۰۰	۹۸۰۰	۵۳۵۰	عملکرد (تن)	
۲۵	۳۵	۵۰	۷۰۰	۷۰	۱۵۰	۳۵۰۰	۷۰۰	۵۵۰۰	۱۵۰۰	سطح زیر کشت (هکتار)	۹۶-۹۵
۲۷۵۰	۱۰۵۰	۴۲	۵۶۰۰	۶۰	۶۷۵۰	۵۲۰۰	۱۹۶۰	۱۰۰۰۰	۵۲۵۰	عملکرد (تن)	

منبع: جهاد کشاورزی شهرستان چرام، ۱۳۹۵



نمودار ۱. عملکرد بخش کشاورزی طی دوره (۸۴-۹۶)

با توجه نتایج جدول (۴) سطح زیر کشت گوجه فرنگی (p = ۰/۰۱۵ و t = -۳/۶۵) و خیار سبز (p = ۰/۰۰۱ و t = -۶/۹۱) بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها نسبت به قبل از آن بیشتر شده است و سطح زیر کشت گندم آبی (p = ۰/۰۵ و t = ۲/۵۷) و برنج (۳/۸) و t = ۰/۰۱۳ و p = ۰/۰۱۳ بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها نسبت به قبل از آن کاهش یافته است و این تفاوت از لحاظ آماری معنی‌دار می‌باشد بنابراین، فرضیه‌ی پژوهش مورد تایید قرار می‌گیرد. همچنین سایر نتایج نیز نشان می‌دهد که برای دیگر محصولات کشاورزی مانند (گندم دیم، جو آبی، جو دیم، هندوانه، ماش، عدس) از نظر سطح زیر کشت قبل و بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها اختلاف معناداری مشاهده نشده است.

همچنین نمودار ۱ نیز عملکرد و سطح زیر کشت بخش کشاورزی شهرستان چرام را طی سال‌های (۱۳۸۴-۱۳۹۶) نشان می‌دهد.

با توجه به نتایج بدست آمده از نمودار (۱) و جدول (۳)، سطح زیر کشت و عملکرد محصولات کشاورزی در منطقه‌ی مورد مطالعه طی سال‌های (۱۳۸۴-۱۳۹۶) دچار تغییراتی شده است. برای این که مشخص شود این تغییرات بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها مثبت بوده است یا خیر، با استفاده از آزمون آماری تی تست زوجی، وضعیت سطح زیر کشت و عملکرد محصولات مورد نظر در دو مقطع زمانی قبل (۱۳۸۴-۱۳۹۰) و بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها (۱۳۹۰-۱۳۹۶) با هم مقایسه گردید که نتایج آن‌ها در جداول ۳ و ۴ نشان داده شده است.

جدول ۴. نتایج حاصل از وضعیت سطح زیر کشت محصولات کشاورزی قبل و بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها با استفاده از آزمون مقایسه‌ی میانگین زوجی

Sig	t	بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها (۹۰-۹۶)		قبل از هدفمندسازی یارانه‌ها (۸۴-۹۰)		
		انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	
۰/۰۵	۲/۵۷	۴۴۷/۲۱	۲۰۰۰	۱۳۲/۹۱	۲۴۱۶/۶۶	گندم آبی
۰/۱۵	-۱/۶۹	۵۵۳/۷۷	۴۸۶۶/۶۶	۷۵/۲۷	۴۵۱۶/۶۶	گندم دیم
۰/۴۴	-۰/۸۳	۱۳۲/۹۱	۹۱۶/۶۶	۷۵/۲۷	۹۸۳/۳۳	جو آبی
۰/۶۹	-۰/۴۱	۱۸۳/۴۸	۳۴۱۶/۶۶	۱۳۷/۸۴	۳۴۵۰	جو دیم
۰/۰۶	-۲/۳۹	۳۵/۰۲	۱۹۶/۶۶	۲۲/۵۸	۱۵۵	هندوانه
۰/۵۴	-۰/۶۵	۱۰/۸۰	۶۳/۳۳	۷/۰۷	۶۰	ماش
۰/۰۱۳	۳/۸	۳۷/۶۳	۶۹۱/۶۶	۳۸/۲۹	۷۸۶/۶۶	برنج
۰/۲۱	۱/۴۳	۴/۰۸	۴۸/۳۳	۲/۸۷	۵۱/۶۶	عدس
۰/۰۰۱	-۶/۹۱	۳/۸۲	۳۳/۶۶	۵/۳۵	۲۱/۳۳	گوجه‌فرنگی
۰/۰۱۵	-۳/۶۵	۴/۲۷	۲۳/۳۳	۵/۲۴	۱۶/۵۰	خیار سبز

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۵ نیز نتایج حاصل از وضعیت عملکرد محصولات کشاورزی قبل و بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها را با استفاده از آزمون تی زوجی نشان می‌دهد با توجه به نتایج بدست آمده، میزان تولید گوجه فرنگی ( $t = -8/33$  و  $p = 0/001$ )، جو دیم ( $t = -2/58$  و  $p = 0/04$ ) و هندوانه ( $t = -2/97$  و  $p = 0/03$ ) بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها نسبت به قبل از آن بیشتر شده که این

تفاوت از نظر آماری معنی‌دار می‌باشد و فرضیه پژوهش تایید می‌گردد. اما از طرفی برای دیگر محصولات کشاورزی از قبیل (گندم آبی، گندم دیم، جو آبی، ماش، عدس، برنج و خیارسبز) از نظر وضعیت عملکرد تولید تفاوت آماری معنی‌داری مشاهده نشده است.

جدول ۵. نتایج حاصل از وضعیت عملکرد محصولات کشاورزی (تن در هکتار) قبل و بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها با استفاده از آزمون مقایسه‌ی میانگین زوجی

Sig	t	بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها (۹۰-۹۶)		قبل از هدفمندسازی یارانه‌ها (۸۴-۹۰)		
		انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	
۰/۱۳	۱/۷۸	۲۱۹۲/۶۳	۴۹۳۳/۳۳	۲۶۱/۴۳	۶۴۶۵	گندم آبی
۰/۱۲	-۱/۸۴	۲۱۱۰/۰۷	۷۲۵۸/۳۳	۵۷۵/۹۰	۵۶۳۳/۳۳	گندم دیم
۰/۶۲	-۰/۵۱۹	۳۰۵/۹۴	۲۴۱۰	۱۳۶/۹۳	۲۳۲۵	جو آبی
۰/۰۴	-۲/۵۸	۵۲۶/۹۴	۴۸۱۶/۶۶	۲۹۲/۲۶	۴۴۴۱/۶۶	جو دیم
۰/۰۳	-۲/۹۷	۱۶۳۵/۸۴	۸۳۵۰	۶۰۱/۴۵	۶۵۲۵	هندوانه
۰/۱۲	-۱/۸۶	۹/۲۸	۵۷/۳۳	۶/۵۴	۵۱	ماش
۰/۲۸	۱/۲۰	۳۸۵/۲۴	۵۴۹۱/۶۶	۳۸۶/۹۷	۵۷۷۵	برنج
۰/۴۵	۰/۸۰	۳/۷۴	۴۰	۴/۳۵	۴۱/۸۳	عدس
۰/۰۰۰۱	-۸/۳۳	۱۲۳/۵۵	۱۰۱۳/۳۳	۱۵۰/۸۳	۶۰۵	گوجه‌فرنگی
۰/۰۹	-۲/۰۶	۸۴۷/۲۷	۱۰۴۳/۳۳	۱۶۶/۲۲	۴۴۰	خیارسبز

منبع: یافته‌های پژوهش

و بیان صریح خود کشاورزان نشان‌دهنده‌ی آن است که، طرح هدفمندسازی یارانه‌ها مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر فعالیت‌های کشاورزی آن‌ها طی دو دهه‌ی اخیر، بوده است. بنابراین، نه با اطمینان بالا ولی تا حدود قابل قبولی می‌توان انتظار داشت که در دوره‌ی زمانی اخیر، یعنی بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها نسبت به قبل از آن تغییرات معنی‌داری در سطح زیرکشت و عملکرد محصولات اصلی منطقه ایجاد نشده است.

### نتیجه‌گیری

اقتصاد ایران با اجرای طرح هدفمندسازی یارانه‌ها درگیر تغییر و تحولات جدی شده است و بخش کشاورزی نیز از این قاعده مستثنی نیست. بنابراین، با توجه اهمیت هدفمندسازی

بنابراین، نتایج به دست آمده از دو بخش (کیفی و کمی) پژوهش تا حدود زیادی با هم مطابقت داشته و طبق گفته‌های کشاورزان که هدفمندسازی یارانه‌ها موجب افزایش هزینه‌ها و قیمت نهادهای کشاورزی آن‌ها شده است در این راستا، نتایج مقایسه میانگین زوجی سطح زیر کشت و عملکرد محصولات آن‌ها نیز نشان داد که سطح زیر کشت و عملکرد محصولات بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها نسبت به قبل از آن کاهش یافته است. نکته‌ی قابل ذکر این است که اگر چه در مطالعه‌ی حاضر، اثر متغیرها یا عوامل متعدد تأثیرگذار دیگر بر سطح زیرکشت و عملکرد محصولات کشاورزی کنترل نشده و نمی‌توان با اطمینان بیان نمود که تغییر مشاهده شده بعد از سال ۱۳۸۹ نسبت به قبل از آن مربوط به هدفمندسازی یارانه‌ها بوده است، اما باور عمومی

محیطی بوده است که در مورد این یافته می‌توان عنوان نمود که از آنجایی که با هدفمندسازی یارانه‌ها قیمت کود شیمیایی و سموم و سوخت‌های فسیلی افزایش پیدا کرده و قدرت خرید کشاورزان کاهش یافته است. در نتیجه، کشاورزان کود و سم کمتری برای تولید محصولات کشاورزی استفاده کرده‌اند که این موارد موجب کاهش آلودگی‌های زیست محیطی و پایداری کشاورزی گردیده است. که با یافته‌های پژوهش طاهری (۱۳۹۸): شهرکی و همکاران (۱۳۹۵)؛ صحرایی و همکاران (۱۳۹۳) در یک راستا می‌باشد.

علاوه بر این، در این پژوهش برای اطمینان بیشتر از یافته‌های بخش کیفی تحقیق، بخش کمی تحقیق نیز انجام شد که طی آن، سطح زیرکشت و عملکرد محصولات عمده‌ی زراعی منطقه‌ی مورد مطالعه در دوره‌ی زمانی قبل و بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها (۱۳۹۶-۱۳۸۴) مورد بررسی قرار گرفت.

نتایج حاصل از این بخش با استفاده از آزمون مقایسه‌ی میانگین زوجی سطح زیر کشت و عملکرد محصولات قبل و بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها نیز نشان داد که، سطح زیرکشت محصولات گوجه فرنگی و خیار سبز بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها نسبت به قبل از آن بیشتر شده و سطح زیر کشت گندم آبی و برنج کمتر شده است که این تفاوت از نظر آماری معنی‌دار می‌باشد. همچنین مقایسه‌ی میزان عملکرد محصولات نیز نشان داد که میزان تولید محصولاتی همچون گوجه فرنگی، جو دیم و هندوانه بعد از هدفمندی یارانه‌ها نسبت به قبل از آن به طور معناداری افزایش یافته است. بنابراین، با توجه به یافته‌ها می‌توان اذعان نمود که کشاورزان بعد از هدفمندسازی یارانه‌ها و گران شدن نهاده‌ها در مضیقه بوده‌اند و سطح زیر کشت خود را کاهش داده‌اند و سعی داشتند محصولاتی تولید نمایند که هزینه‌ی کمتری برای آن‌ها در بر داشته باشد.

در ادامه با توجه به نتایج حاصل از پژوهش و نظر به اینکه طرح هدفمندسازی یارانه‌های کشاورزی آنچنان که باید تأثیر

یارانه‌ها در بخش کشاورزی، پژوهش حاضر با هدف تحلیل اثرات هدفمندسازی یارانه‌های کشاورزی در بخش مرکزی شهرستان چرام انجام شد. این پژوهش در دو بخش کیفی و کمی صورت گرفت. نتایج حاصل از بخش کیفی پژوهش با استفاده از تحلیل محتوا نشان داد که تاثیرات اجرای طرح هدفمندسازی یارانه‌ها در بخش کشاورزی شامل پنج دسته عامل (افزایش هزینه‌های تولید محصولات کشاورزی، افزایش هزینه‌های اقتصادی کشاورزان، کاهش کیفیت زندگی کشاورزان، بهینه‌سازی در مصرف حامل‌های انرژی و کاهش آلودگی‌های زیست محیطی) بود. که از جمله آثار منفی اجرای قانون هدفمندسازی یارانه‌ها بر بخش کشاورزی، افزایش هزینه‌های تولید محصولات کشاورزی، افزایش هزینه‌های اقتصادی کشاورزان و کاهش کیفیت زندگی کشاورزان بوده است. که به نوعی این سه عامل در راستای هم بوده و با توجه به نتایج به دست آمده می‌توان اذعان نمود که با هدفمندسازی یارانه‌ها و با گران شدن نهاده‌های کشاورزی، افزایش قیمت سوخت، افزایش هزینه‌ی کارگری و غیره، شرایط اقتصادی برای کشاورزان سخت‌تر شده است و میل و رغبت روستاییان به انجام کارهای کشاورزی کم شده و بنابراین، با این شرایط کشاورزی دیگر برای آن‌ها سودی نداشته و از آنجای که شغلی اصلی مردم در منطقه‌ی چرام کشاورزی می‌باشد عوامل فوق در کاهش درآمد و کیفیت زندگی آنها اثر معنی‌داری داشته است. که این یافته با یافته‌های پژوهش کهنسال و پرمه (۱۳۹۶)؛ اسکندری و همکاران (۱۳۹۶)، جلالیان و همکاران (۱۳۹۵)؛ گوران و همکاران (۱۳۹۳)؛ صحرایی و همکاران (۱۳۹۳) و ملکی و همکاران (۱۳۹۱) همسو است.

از طرفی، یکی از آثار مثبت این طرح بهینه‌سازی در مصرف حامل‌های انرژی بوده است. در واقع، با هدفمندسازی یارانه‌ها و افزایش شاخص قیمت‌ها این امکان برای کشاورزان به وجود آمده تا بتوانند بیشتر در مصرف حامل‌های انرژی صرفه‌جویی نمایند. از دیگر اثرات مثبت این طرح کاهش آلودگی‌های زیست

مطلوبی بر بخش کشاورزی نداشته است پیشنهادهای زیر به منظور بهبود وضعیت موجود ارائه می‌گردد:

- پیشنهاد می‌شود مراجع ذیربط از قبیل وزارت جهاد کشاورزی و سازمان‌های بانی امر قیمت‌گذاری نهاده‌های تولید، سازوکارهای لازم برای کاهش قیمت نهاده‌های تولید را در دستور کار قرار دهند یا هدفمندسازی یارانه‌ها در بخش کشاورزی به صورت تدریجی و همراه با پرداخت یارانه‌ی نقدی به کشاورزان صورت گیرد.

- همچنین توصیه می‌شود استفاده از الگوی کشت بهینه متناسب با اقلیم منطقه به عنوان یکی از برنامه‌های پیرامونی هدفمندسازی یارانه‌ها در دستور کار قرار گیرد.

- پیشنهاد می‌شود کلاس‌های آموزشی - ترویجی در جهت مدیریت بهینه از نهاده‌های کشاورزی و حامل‌های انرژی توسط

## منابع

احمدپور برازجانی، م. و صبوحی صابونی، م. ۱۳۹۴. بررسی تأثیر هدفمندسازی یارانه‌ها بر بخش کشاورزی ایران (مدل‌سازی ناحیه‌ای بخش کشاورزی). پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)، ۱۵(۲): ۱۸۲-۱۵۷.

اسکندری، م؛ محمدی، ح؛ میرزایی، ح. ر. و کیخا، ا. ع. ۱۳۹۶. آثار هدفمندسازی یارانه‌های انرژی بر روند متغیرهای کلان در بخش کشاورزی. تحقیقات اقتصاد کشاورزی، ۹ (۱): ۱۲۵-۱۴۴.

اسماعیل‌نیا، ع. ا و وصفی اسفستانی، ش. ۱۳۹۴. بررسی اثرات اصلاح قیمت حامل‌های انرژی بر تولید و قیمت در بخش کشاورزی. علوم اقتصادی، ۹ (۳۲): ۴۵-۶۳.

باریکانی، ا. و شهبازی، ح. ۱۳۹۵. بررسی اثر سیاست‌های حمایت یارانه‌ای از نهاده‌ها بر بهره‌وری کل عوامل تولید بخش کشاورزی ایران. اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۲۴ (۹۳): ۲۷۰-

سازمان جهاد کشاورزی برای کشاورزان منطقه برگزار گردد. -از طرفی از آنجای که اصلاح زیرساخت‌ها و استفاده از

تکنولوژی‌های جدید در بخش کشاورزی موجب افزایش بهره‌وری و استفاده‌ی بهینه از نهاده‌های در دسترس می‌گردد بهتر است در برنامه‌های هدفمندسازی یارانه‌های کشاورزی مورد توجه قرار گیرد و بودجه‌ی آن توسط دولت فراهم گردد.

-همچنین بهتر است در وضع نرخ‌های ترجیحی به ملاحظات جغرافیایی، توسعه‌ای و نوع محصولات کشاورزی توجه گردد.

-توصیه می‌شود به منظور پایداری معیشت کشاورزان و بهتر شدن اوضاع اقتصادی بسته‌های حمایتی همچون ارائه‌ی تسهیلات و وام‌های کم بهره یا بدون بهره در برنامه‌ی بودجه‌ی سالیانه به کشاورزان اختصاص داده شود.

۲۴۷.

بریمانی، ف. و امانی، م. ۱۳۹۲. بررسی اثرات هدفمندی یارانه‌ها بر افزایش هزینه‌های تولید اعضای تعاونی‌های کشاورزی مورد: شهرستان لنجان. اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۲ (۴): ۷۳-۵۹.

پرمه، ز. ۱۳۸۳. بررسی یارانه‌های آشکار و برآورد یارانه‌های پنهان در اقتصاد ایران. بررسی‌های بازرگانی، ۱ (۶): ۴۲-۳۲. پیرایی، خ. و اکبری مقدم، ب. ا. ۱۳۸۴. اثر کاهش یارانه بخش کشاورزی (زراعت) و تغییر در نرخ مالیات بر کار، بر تولید بخشی و رفاه خانوار شهری و روستایی در ایران. پژوهش‌های اقتصادی ایران، ۷ (۲۲): ۳۰-۱.

جلالی، ح. ۱۳۸۹. نقش هدفمندسازی یارانه‌ها در بخش کشاورزی. ماهنامه کشاورزی - تخصصی - فنی - تحلیلی مزرعه‌داران، قابل دسترس در وب سایت:

گوران، ن؛ مجاوریان، س. م. و نوروزی، ق. ۱۳۹۳. برآورد میزان افزایش قیمت تمام شده محصولات کشاورزی در اثر حذف یارانه نهاده‌ها (بررسی موردی: برنج استان مازندران). اقتصاد کشاورزی، ۸ (۱): ۲۹-۲۱.

مرکز آمار ایران. ۱۳۹۵. نتایج تفصیلی عمومی نفوس و مسکن، شهرستان کهگیلویه.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. ۱۳۹۱. نگاهی به وضعیت بخش کشاورزی پس از اجرای قانون هدفمندکردن یارانه‌ها (مطالعه‌ی موردی در زیر بخش‌های زراعت و دامپروری). دفتر مطالعات زیر بنایی (گروه کشاورزی، آب و منابع طبیعی). شماره مسلسل (۱۲۳۵۸).

مرکز تحقیقات و بررسی‌های اقتصادی ۱۳۹۷. بایسته‌های راهبردی آزادسازی قیمت در بازار انرژی با تأکید بر تجربه هدفمندسازی یارانه‌ها. معاونت اقتصادی اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران.

مقدسی، ر. و شرافتمند، ح. ۱۳۹۱. بررسی تأثیر هدفمندسازی یارانه‌ها در بهره‌وری کل عوامل تولید بخش کشاورزی. اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۲۰ (۷۷): ۲۱۶-۲۰۱.

ملکی، س؛ کاظمی، ا و حاتمی، د. ۱۳۹۱. هدفمندی یا حذف یارانه بخش کشاورزی؟ چالش‌ها و فرصت‌ها. همایش ملی توسعه روستایی، رشت، دانشگاه گیلان.

مهربانیان، ا. و مؤذنی، س. ۱۳۸۷. بررسی یارانه‌های پرداختی و اعتبارات دولت به بخش کشاورزی در ایران و تجارب سایر کشورها. تهران، انتشارات مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی.

موسوی، س. ن.؛ خالویی، ا. و فرج زاده، ذ. ۱۳۸۸. بررسی اثرات رفاهی حذف یارانه کود شیمیایی بر تولید کنندگان ذرت استان فارس، تحقیقات اقتصاد کشاورزی، ۱ (۴): ۷۶-۶۱.

وزارت بازرگانی و هدفمندی یارانه‌ها. ۱۳۸۹. انتشارات اندیشکده بازرگانی (بر اساس دیدگاه‌های دکتر مهدی غضنفری، وزیر

جلالیان، ح؛ هاشمی، ص. و یعقوبی، ج. ۱۳۹۲. بررسی اثرات کوتاه مدت اجرای هدفمندسازی یارانه‌ها بر وضعیت کشاورزی روستاییان شهرستان نی‌ریز (مطالعه موردی: دهستان آباد طشک). برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۳ (۱۰): ۶۰-۴۵.

خدابخشی، ا. و کرمی، ف. ۱۳۹۵. مقایسه تأثیر سیاست هدفمندی یارانه‌های فرآورده‌های نفتی و گاز طبیعی بر روی رشد بخش‌های صنعت، کشاورزی و خدمات. مطالعات اقتصادی کاربردی ایران، ۵ (۱۸): ۲۴۲-۲۲۱.

سلامی، ح. ا. و سرایی شاد، ز. ۱۳۸۹. تخمین میزان افزایش قیمت گندم تولیدی در اثر حذف یارانه سوخت. تحقیقات اقتصاد کشاورزی، ۲ (۲): ۷۲-۶۱.

شهرکی، ج؛ حسینی، س. م. و خزاعی، ص. ۱۳۹۵. تحلیل اثرهای هدفمندسازی یارانه آب کشاورزی بر بخش کشاورزی ایران (مدل تعادل عمومی محاسبه‌پذیر). تحقیقات اقتصاد کشاورزی، ۸ (۴): ۷۸-۶۱.

صحرایی، م؛ ملکی، ط. و زرافشانی، ک. ۱۳۹۳. تحلیل تأثیر اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها بر خانوارهای روستایی دهستان درود فرامان شهرستان کرمانشاه. پژوهش‌های اقتصاد روستا، ۱ (۲): ۲۷-۱۱.

طاهری، ا. ۱۳۹۸. اثرات اقتصادی و زیست‌محیطی افزایش حامل‌های انرژی بر بخش کشاورزی ایران (رویکرد CGE). تحقیقات اقتصاد کشاورزی، ۱۲ (۲): ۱۶۶-۱۴۳.

علیجانی، ف؛ سالارپور، م. و صبوحی، م. ۱۳۹۱. ارزیابی اثر حذف یارانه تولید بر بخش کشاورزی در قالب مدل تعادل عمومی. اقتصاد و توسعه کشاورزی، ۲۶ (۳): ۲۲۷-۲۱۸.

کهنسال، م. ر. و پرمه، ز. ۱۳۹۶. برآورد تأثیر کاهش یارانه‌های بخش کشاورزی بر تولید و اشتغال آن. پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)، ۱۷ (۱): ۴۴-۲۳.

بازرگانی).

- Sibande, L., Bailey, A & Davidova, S. 2017. The impact of farm input subsidies on maize marketing in Malawi, *Food Policy*, 69: 190-206.
- Strauss, A., & Corbin, J. 1998. Basics of qualitative research; grounded theory procedures and techniques (2nd ed.), Thousand Oaks, CA: Sage
- Tian, Q., Holland, J. H & Brown, D. G. 2016. Social and economic impacts of subsidy policies on rural development in the Poyang Lake Region, China: Insights from an agent-based model, *Agricultural Systems*, 148: 12-27.
- Yoshihisa, G. 2012. Evaluation of Japanese agricultural policy reforms under the WTO agreement on agriculture. International Association of Agricultural Economists. 2012 Conference, August 18-24, Foz do Iguacu, Brazil.
- Gao, L., Kinnucan, H. W., Zhang, Y & Qiao, G. 2016. The effects of a subsidy for grassland protection on livestock numbers, grazing intensity, and herders income in inner Mongolia, *Land Use Policy*, 54, 302-312.
- Graddy-Lovelace, G & Diamond, A. 2017. From supply management to agricultural subsidies—and back again? The US Farm Bill & agrarian (in) viability, *Journal of Rural Studies*, 50: 70-83.
- Kubursi, A. A. 2005. Lebanon's agricultural potential: A policy analysis matrix approach. at (<http://www.aaea.org>).
- Lopez, R. A., He, X & De Falcis, E. 2017. What drives china's new agricultural subsidies? *World Development*, 93: 279-292.



## Analysis the Effects of Targeting Subsidies on Agricultural Sector: the case of Central District of Choram County

Mehdi Nooripoor<sup>1\*</sup>, Majid Sedaghati<sup>2</sup> and Mahboubeh Asimeh<sup>3</sup>

Submitted: 9 January 2021

Accepted: 20 May 2021

### Abstract

The aim of this study was to investigate and analyze the effects of targeted subsidies on the agricultural sector of Choram County located in Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad provinces. The statistical population of the study was 2528 farmers in the central part of Choram County. The integrated approach (qualitative-quantitative) was used in this study. In the qualitative section, data were collected through in-depth interviews with informed farmers. Data analysis technique in this section was content analysis and the studied samples were selected using purposive sampling until reaching theoretical saturation of 39 people. In the quantitative part, in order to obtain a more comprehensive view of the subsidy targeting plan in the agricultural sector and understand its effects, secondary data were collected before and after the subsidy targeting. Data analysis in this section was performed by SPSS software. The results of content analysis in the form of three stages of open, axial and selective coding showed that five categories of factors (increase in production costs of agricultural products, increase in economic costs of farmers, decrease in quality of life of farmers, Optimization in the consumption of energy carriers and reduction of environmental pollution) had the most important effects. The level under the cultivation of tomato and green cucumber after targeting subsidies was significantly higher than before targeting subsidies, and the level under cultivation of rice and wheat crops decreased. Moreover, tomato, rainfed barley and watermelon yield was significantly larger after targeting subsidies, while there was no significant statistical difference between the cultivation and yield levels for other products before and after targeting subsidies. Therefore, the plan to target agricultural subsidies did not have desirable effects on the agricultural sector. Therefore, it is suggested that the relevant authorities, such as the Ministry of Jihad for Agriculture and the organizations sponsoring pricing, consider the mechanisms needed to reduce the prices of production inputs and energy carriers.

**Keywords:** Targeting Subsidies, Agriculture, Content Analysis, Choram

---

1 - Associate Professor of Rural Development Department, Yasouj University  
2 - Former M. Sc. Student of Rural Development Department, Yasouj University  
3 - Ph.D. Student of Rural Development Department, Yasouj University  
(\* - Corresponding author Email: mnooripoor@yu.ac.ir)  
DOI: 10.22048/RDSJ.2021.266614.1909